

Inleiding in de novelle Fabriekskinderen van JJ Cremer.

In 1863 gaf JJ Cremer een voordracht in Den Haag van zijn novelle "Fabriekskinderen: een bede maar niet om geld". In de novelle beschrijft Cremer beeldend de schrijnende leef- en werkomstandigheden van arbeiderskinderen in Nederlandse fabrieken.

De voordracht maakte grote indruk omdat Cremer, die Fabriekskinderen geschreven had als een voordracht, met zijn geweldig retorische talenten de problematiek van de kinderarbeid tot een zeer aangrijpend en actueel thema wist te maken. Cremer schetst de dieptreurige leefomstandigheden van de kinderen, en aan het slot van de novelle doet hij – vergelijkbaar met Multatuli's Max Havelaar – een oproep aan de koning om kinderarbeid te verbieden: 'Doorluchtige Vorst! Edele en Grootmagtige wetgevers in den Staat! Ziet: aan uwe en mijne kleederen, waaraan de handjes dier kleinen werkten, kleven druppelen bloeds; ja de druppelen bloeds der arme in Nederland vermoorde fabriekskinderen.'

Ondanks de grote indruk die de voordracht maakte, duurde het nog 11 jaar voordat het (deels) verboden werd om kinderen onder de 12 jaar te werk te stellen. En zoals blijkt uit het verhoor van Sprenger uit 1892 werd daar jaren later nogal eens de hand mee gelicht:

Directeur Sprenger van een textielfabriek had zo zijn eigen ideeën over kinderarbeid, zoals uit een verhoor van een onderzoekscommissie bleek: "Op welke leeftijd neemt gij kinderen aan?" "Wanneer zij twaalf jaren oud zijn en daarvan een briefje van het stadhuis kunnen vertoonen. Men wordt dan wel eens gefopt. Kaatje is 12 jaar en Mietje 11 en dan komt Mietje met Kaatje's briefje. Men kan het aan haar neus niet zien." "Vindt gij het noodig of wenschelijk, dat het werk op zoo jeugdigen leeftijd begint?" "Het is mij onverschillig, of zij 12 of 13 jaar zijn, wanneer ik maar kindervingers heb om de kleine klosjes te winden."

Op 1 januari 1901 is de leerplicht ingevoerd. Kinderen van 6 tot 12 jaar moeten een school bezoeken óf huisonderwijs krijgen. En daarmee kwam een einde aan de kinderarbeid in Nederland.

Cremer was niet bekend met de tragische leefomstandigheden van de fabriekskinderen. Toen hij een verzoek kreeg van AAC de Vries Robbé om een Leidse textielfabriek te bezoeken twijfelde hij. De ernst van de problematiek was hem onbekend. Toch drong de Vries Robbé bij hem aan om met eigen ogen te zien wat voor onmenselijke tafereelen zich afspeelden in de fabrieken. Na thuiskomst zag hij zijn eigen kinderen in welstand leven en besloot hij dat hij een dergelijke fabriek moest gaan bezoeken.

Dat bezoek maakte grote indruk op Cremer die diep geschokt was over wat hij daar had aangetroffen. Hij besloot zich vervolgens in te zetten voor het welzijn van de fabriekskinderen. Cremer formuleerde dit als volgt: "Hij zou schrijven, hij zou zijn stem voegen bij die van een Coronel, van een Le Poole". Dat waren actievoerders tegen de kinderarbeid.

De afschaffing van de kinderarbeid was een moeizaam politiek proces. AAC de Vries Robbé, ingenieur bij het Stoomwezen, was door de regering gevraagd een rapportage over de buitenlandse regelingen op het gebied van de kinderarbeid te maken. Want na de afschaffing van de slavernij werd langzaam maar zeker kinderarbeid door een deel van de Nederlandse samenleving steeds meer als een maatschappelijke misstand gezien. Waarom wel de slavernij afschaffen en niet de slavernij die Nederlandse kinderen treft.

Hoewel de te werkstelling van de kinderen als goedkope arbeidskrachten in de Nederlandse industrie sterk toenam, was er over kinderarbeid opvallend weinig bekend bij de Nederlandse bevolking. Mede daardoor had de Nederlandse overheid geen haast om kinderarbeid te verbieden.

In zijn rapport uit 1860 nam De Vries Robbé een aanbeveling op om over te gaan tot een wettelijke regeling van kinderarbeid in Nederland. De regering reageerde met een vervolgonderzoek. Er moest eerst een enquête worden gehouden die inzicht moest geven in de omvang van de kinderarbeid. Helaas gaf de uitslag van deze enquête - die gehouden werd onder een klein gedeelte van de sectoren waar kinderen werden ingezet in het productieproces - de regering geen aanleiding verdere stappen te ondernemen, ook niet toen verzoeken daartoe naar Den Haag gestuurd werden.

De Vries Robbé legde zich niet bij deze gang van zaken neer en besloot daarop een mediaoffensief richting de Nederlandse bevolking te starten met behulp van JJ Cremer. De Vries Robbé wist dat hij met Cremer een beroemdheid voor de zaak had gewonnen, die wist hoe hij de Nederlandse publieke opinie moest beïnvloeden. Cremer was in zijn tijd een zeer beroemd voordrachtskunstenaar en schrijver en bereikte vrijwel dagelijks via de pers een zeer groot deel van de Nederlandse bevolking. Cremer was dus een man met grote invloed.

In zes weken schreef hij zijn "Fabriekskinderen, een bede, doch niet om geld". Fabriekskinderen is geschreven als een voordracht en Cremer gebruikt methodieken om zijn publiek emotioneel te raken.

In het Haagse Diligentia op 7 maart 1863 droeg Cremer zijn Fabriekskinderen voor waarbij hij nadrukkelijk ministers en kamerleden uitnodigde. De zaal was, zoals gewoonlijk bij Cremer, uitverkocht, maar er waren slechts enkele kamerleden komen opdagen en de ministers lieten het helemaal afweten.

Dat maakte Cremer nog strijdbaarder, en daarom stuurde hij de gedrukte tekst van de Fabriekskinderen naar minister JR Thorbecke van Binnenlandse Zaken. Thorbecke liet weten dat hij tot zijn leedwezen de voordracht niet had kunnen bijwonen maar met belangstelling kennis zou nemen van de inhoud. Hij besloot: 'Zonder twijfel verdient de vraag, of arbeid van kinderen in fabrieken, in het publiek belang, eene wettelijke regeling vordert, ernstig overwogen te worden.' Veel moeite voor de belangen van het fabriekskind heeft Thorbecke niet gedaan. Met andere woorden: Thorbecke liet het afweten.

Cremer publiceerde in april 1863 een brief in het Algemeen Handelsblad waarin hij reageert op enkele kritische reacties in de kranten over Fabriekskinderen. Cremer is woedend dat men vindt dat hij de situatie in de fabrieken overdrijft. De krant publiceert de brief uit respect voor Cremer, maar blijft bij de opvatting dat Cremer de situatie te somber voorstelt.

Cremer stond niet alleen in zijn strijd. De druk op de regering werd ook opgevoerd door een aantal Leidse textielabrikanten die, twee weken na de lezing van Cremer, vroegen om een wettelijke regeling. De regering stelde daarop een staatscommissie in waarvan De Vries Robbé tot voorzitter benoemd werd. Daarna werd het weer stil.

Cremer werd ongeduldig en liet in 1866 in de Nederlandsche Spectator weten dat het hem te lang duurde. Maar veel effect had zijn kritiek niet.

Pas in 1869 kwam de commissie met zijn rapport. De commissie was in zijn rapport echter sterk verdeeld, alleen voorzitter De Vries Robbé was voor invoering van een wettelijke regeling. De overige leden zag daar niets in en wilden een schoolplicht om de arbeidstijd van de fabriekskinderen binnen de perken te houden. Cremer wist dat de invoering van een wettelijke verplichting tot onderwijs in

de Nederlandse politiek vrijwel onhaalbaar was. En zag in deze gedachte een poging tot afstel en uitstel.

De liberale regering aanvaardde echter zonder veel discussie het meerderheidsstandpunt van de Commissie dat paste bij de van overheidsingrijpen afkerige regering. Op Kamervragen over het rapport antwoordde de Minister dat de publieke opinie zich dan maar moest uitspreken. Wanneer een grote meerderheid van de bevolking een wet tot afschaffen van kinderarbeid zou vragen zou de regering mogelijk zijn standpunt herzien.

Cremer reageerde hier onmiddellijk op. In Het Vaderland van 21 februari 1870 plaatste hij "Een woord aan zijn landgenooten", een oproep om aan de Koning brieven te richten met het verzoek om een wettelijke regeling van de kinderarbeid. De oproep had veel succes in het land. De kranten schreven: 'De roepstem van den heer JJ Cremer, ten behoeve der fabriekskinderen vindt alom in den lande gehoor. Allerwege worden adressen aan den Koning, in den geest als door hem is aangegeven, geteekend'.

Cremer bepleit zelf vervolgens de belangen van de fabriekskinderen bij de Minister van Financiën en tenslotte plaatste hij in Het Vaderland van 2 juni 1870 een "Openbare brief aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken". Cremer was van mening dat de wens van het volk nu toch wel voldoende duidelijk was geworden en eiste met veel emotie nogmaals een wettelijke regeling.

Na weer enkele jaren wachten kwam die wet er uiteindelijk in 1874, toen de Kamer een sterk versoerde initiatiefwet van het Kamerlid S van Houten aannam en deze op 24 september in het Staatsblad publiceerde.

Cremer's bemoeienissen met de zaak van de fabriekskinderen hadden uiteindelijk hun uitwerking niet gemist.

Bronnen:

Jan de Vries - Fabriekskinderen <https://mijngelderland.nl/inhoud/canons/arnhem/fabriekskinderen>

Henk Eyssens - Het dossier 'Fabriekskinderen' J.J. Cremer - Jaarboek Letterkundig museum, no. 8, 1999.